

УДК 343.9:[343.37+343.55](477)“1880”

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2021.1.12>

ВОЛОДИМИР АНАТОЛІЙОВИЧ ГРЕЧЕНКО,

доктор історичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України,
Харківський національний університет внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0002-6046-0178>,
e-mail: grechenko18@gmail.com;

ОЛЕГ МИКОЛАЙОВИЧ ГОНЧАРУК,

кандидат філологічних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0003-1787-5244>,
e-mail: og.2two@gmail.com

ЗЛОЧИННІСТЬ У ХАРКОВІ ТА ПРОТИДІЯ ЇЙ У 1880-Х РОКАХ

У 1880-х роках спостерігалось значне зростання рівня злочинності в Російській імперії в цілому та на українських землях, що входили тоді до її складу, зокрема. На це вплинув комплекс причин політичного, соціального, організаційного, економічного та психологічного характеру, зокрема розклад селянської громади, пролетаризація селян і приплив їх до міст, що виштовхувало селян зі звичної колії, вони поповнювали лави жебраків та безробітних, і це каталізувало злочинність. Розглянуто статистику злочинності, боротьби з проституцією та пияцтвом, матеріали резонансного Харківського процесу 1885 р. щодо зловживань на митниці.

Ключові слова: Харків, 1880-ті роки, злочинність, протидія злочинності, поліція.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

У цій темі є два аспекти: історія протидії злочинності, досвід якої завжди залишається актуальним, та історія Харкова, що теж є цікавою з наукової точки зору.

Стан дослідження проблеми

Тема є недостатньо дослідженою. Злочинність у Харкові у вказаний період незначною мірою висвітлюється у монографії О. М. Бандурки, В. А. Греченка, О. Н. Ярмиша «Поліція в Україні: історико-правове дослідження (початок XVIII – 1917 р.)» [1] та дисертації Ю. А. Холода «Загальна поліція Російської імперії в Україні в 1862–1905 рр.» [2].

Мета і завдання дослідження

Метою статті є розкрити основні аспекти злочинності в Харкові в 1880-х роках та деякі заходи протидії їй. Ця мета конкретизується в таких завданнях:

- виявити основні загальні чинники зростання злочинності в державі у вказаний період;
- розглянути деякі не досліджені до цього часу аспекти злочинності в Харкові: а) зловживання на митниці; б) боротьбу з пияцтвом; в) протидію проституції.

Наукова новизна дослідження

Уперше в історико-правовій літературі розглянуто основні аспекти злочинності в Харкові у 1880-х роках, висвітлено передісторію та хід резонансного «Харківського процесу» 1885 р. щодо зловживань на митниці. Розкрито основні напрямки боротьби з пияцтвом. Досліджено стан протидії проституції в місті. Доповнено питання про головні причини стрімкого зростання злочинності в цей період.

Виклад основного матеріалу

Вступ Російської імперії у стадію прискореного індустріального розвитку зумовив значну інтенсифікацію темпів зростання загальнокримінальної злочинності. До скасування кріпосного права рівень злочинності в Росії був одним із найнижчих у світі. Після 1861 р. число злочинів зросло вдвітьє. На дорогах з'явилися розбійники, вбивства з метою заволодіння майном стали вчинятися і на вулицях багатьох міст. Із західних країн наїхали скупники краденого, власники кубел і публічних будинків, всякого роду авантюристи¹. Темпи

¹ Путилин Иван Дмитриевич (май 1830 – 18 ноября 1893) // Хронос : сайт. URL: http://www.hrono.ru/biograf/bio_p/putilin.php (дата звернення: 10.02.2021).

розвитку злочинності стали настільки високими, що вже у 60-ті роки XIX ст. зростання злочинності почало випереджати зростання населення. За даними відомого російського юриста Є. М. Тарновського, кількість злочинів з 1876 по 1889 рр. у цілому по Російській імперії зростала втричі швидше, ніж чисельність населення [3, с. 123–124]. Тільки впродовж 10 років, що пройшли з дня оприлюднення Указу про звільнення селян від кріпосної залежності, лише в загальних судах (були також мирові) число кримінальних справ дорівнювало близько 3 млн. Із них дві третини припадало на майнові злочини, в основному крадіжки і незаконну вирубку лісу [4, с. 44, 57]. Так, із 405 злочинів, які були скоєні в 1879 р. в Харкові, 322 становили злочини проти майна¹. Із 1868 р. усі види злочинів майже при стабільному числі населення зросли у декілька разів. Наприклад, убивства – більш ніж у 10 разів, крадіжки – у 5 разів тощо. За даними, наведеними Є. М. Тарновським, злочини здійснювали в основному чоловіки (це ж ми бачимо і зі звітів поліції). Питома вага жінок у цілому не перевищувала 12 % і за видами злочинів розподілялася таким чином: у крадіжках їх брало участь 8,7 %; у вбивствах чоловіка або родичів – 39,3 %; у дітовбивстві – 98,3 %. Таким чином, корисливі злочини не були характерні для жіночої злочинності в Росії. Що стосується останніх двох видів із числа вказаних посягань, то вони пояснюються особливо безправним становищем жінки в імперії в сім'ї та суспільстві. Криміногенний вік злочинців, за даними Є. М. Тарновського, від 22-х до 30-х років дорівнював 30,1 %; від 30 до 40 років – 26,4 %. Основна кількість злочинців була безграмотна (63,5 %), причому в жінок показник неписьменності досягав 90 %. Велика питома вага безграмотних серед засуджених цілком зрозуміла, якщо врахувати загальний низький рівень грамотності населення царської Росії, де 48 народів не мали навіть власної писемності.

Аналізуючи рецидив у злочинності, Є. М. Тарновський відзначав його високу питому вагу, яка впродовж 1874–1883 рр. зростає серед засуджених у загальних судах на 30 %, а у мирових – на 20 % і становила в цілому відповідно 23,8 % і 17,7 % [3, с. 123–124]. За даними Б. С. Утевського, який вивчав рецидивну злочинність дореволюційного періоду, на початку XX ст. на 100 засуджених у загальних судах припадало 23 % раніше судимих, у мирових судах – 19,9 %. Причому на 100 за-

суджених загальними судами рецидивістів відсоток судимих другий раз становив 75 %, утретє – 14,1 %, четвертий, п'ятий рази і т. д. – 10,4 % [1, с. 331]. Відмітимо, що показник багаторазового рецидиву є яскравим відображенням професіоналізації кримінального світу.

Проте наведені вище дані не можуть відображати дійсного стану рецидивної злочинності. «У зв'язку з обставинами чисто процесуального характеру, – зазначав С. С. Остроумов, – показники рецидиву в російській кримінальній статистиці були значно зменшені. Річ у тому, що згідно зі ст. 131 Укладення про покарання і ст. 14 Статуту про покарання, що накладаються мировими суддями, під рецидивом пропонувалося розуміти, а отже, і враховувати тільки повторення такого ж або однорідного злочину» [4, с. 48], тобто те, що тепер називається спеціальним рецидивом. З іншого боку, наприклад, поліція враховувала і загальний рецидив, за її даними, з 27 664 осіб, затриманих для з'ясування судимості, в 1901 р. було виявлено трохи більше 800 раніше судимих. Судимі жінки становили лише десяту частину з них. Оскільки показника стану загального рецидиву в російській кримінальній статистиці не було, то фіксація спеціального рецидиву є для нас украй важливою обставиною, яка достатньо повно відображає рівень професійної злочинності, особливо питому вагу окремих категорій професійних злочинців. За даними Є. М. Тарновського, на 100 засуджених, таких, що скоїли повторно аналогічні або однорідні злочини, доводилося: засуджених за шахрайство і підробки – 14 %; за крадіжки – 51 %. Таким чином, більше половини з числа судимих злодіїв спеціалізувалися на скоєнні однорідних злочинів [3, с. 123–124].

В останні два десятиліття XIX ст. темпи зростання злочинності почали ще більше випереджати приріст народонаселення. У 1900 р. загальна кількість кримінальних справ була на 48 % більша, ніж у 1884 р., а населення збільшилося за цей час тільки на 24–25 %. Ще більш різкою була картина за окремими видами злочинів. Наприклад, зростання кількості крадіжок і грабежів у два рази випереджало приріст населення, а тілесні пошкодження – у сім разів (на 171 %) [5, с. 38].

Основною причиною значного зростання злочинності у пореформений період були різкі зміни всієї економічної обстановки у країні у зв'язку з економічним переворотом. Розклад селянської громади, пролетаризація селян і приплив їх до міст, де інтенсивно розвивалася капіталістична промисловість, виштовхувало селян зі звичної колії, вона поповнювали ряди

¹ ДАХО (Державний архів Харківської області). Ф. 52. Оп. 1. Спр. 159. Арк. 25.

жебраків та безробітних і збільшували злочинність [4, с. 27]. Таким чином, саме зміни у становищі селян мали визначальний вплив на зростання злочинності. З іншого боку, економічний переворот виштовхнув зі звичної колії і багатьох представників дворянства (особливо провінційного), які не завжди могли пристосуватися до нової соціально-економічної ситуації. Внаслідок цього їх матеріальний стан значно погіршився, і це також впливало на зростання злочинності.

В останній чверті XIX ст. Харків став потужним економічним та культурним центром країни, одним із найбільших її міст. У 1879 р. у Харкові проживало 102 049 осіб [6, с. 2]. 1880-ті роки ознаменувалися появою нової інфраструктури міського господарства і ліній комунікацій: водоводу (1881 р.), конки (1882 р.), телефонного зв'язку (1888 р.) [7, с. 180]. У 1881 р. у Харкові функціонували три великі ринки: Благовіщенський, Кінний та Рибний. Також у місті реалізація товарів відбувалася в 4-х торгових рядах [8, с. 101].

Однак разом із тим у місті досить складною була криміногенна ситуація. У цей час Харків, унаслідок великих торгових оборотів та частих ярмарок, став одним із центрів збуту контрабанди. Газета «Южный край» в одному зі своїх номерів за 1881 р. розповідала про протидію цьому явищу з боку чинів поліції. Помічник пристава Шустерман певний час слідкував за кількома особами, які привозили в місто для продажу різні закордонні (колоніальні) товари. Незабаром йому вдалося виявити величезний вантаж у бочках різних закордонних товарів, винних ягід тощо. Цей вантаж, що знаходився на складі купчихи Наседкіної, був заарештований разом зі складчиками. Це був епізод так званої «таганрозької справи» про контрабанду, яка вже набула значного резонансу. За телеграмою з Таганрога прибули товариш прокурора та судовий слідчий для огляду вказаних товарів. Вантаж був визнаний безсумнівно контрабандним, конфіскований та привезений на склад харківської митниці [9].

Досить цікавим є завершення цієї справи, яка розглядалася на процесі в Харкові у березні 1885 р. Установлені були величезні зловживання при стягненні з товарів мита, які були допущені працівниками митниці за сприяння товароотримувачів.

Спочатку на попередньому слідстві усі підсудні зізналися у зловживаннях на митниці, але потім, коли процес набув значного резонансу, в ньому взяли участь відомі адвокати з Москви та Петербурга, які поставили все з ніг на голову, використовуючи різні цинічні й на-

хабні аргументи і виверти для виправдання своїх підзахисних. Словесна еквілібристика, яку застосовували ці адвокати, виходила за межі людської моралі і просто вражала своєю безпардонністю. Один з адвокатів доводив, що *застосування експертизи, що роз'яснювала плутанину митної процедури, є порушенням справедливості стосовно підсудних (!)*. Інший прохав не задавати питання його клієнту, який як слабохарактерна людина *може ще почати зізнаватися (!)*. А присяжний повірений Александров захищав контрабанду *взагалі як таку, оскільки вона є психологічною відразою від внеску «несимпатичної і непопулярної повинності», стверджував, що підкуп і спокуса чиновників не є злочином (!)*, хоч і міститься в Укладенні про покарання. Захисник Коробчевський заявив, що *донесення про злочин є шпигунством (!)*, *справою ганебною*, якою повинні займатися особи, що обрали шпигунство своєю професією [10, с. 57].

Під впливом таких промов адвокатів підсудні стали відмовлятися від своїх показань. Навіть ліберальна преса, яка до цього завжди захищала адвокатуру, змушена була відзначити низький моральний рівень адвокатів цього процесу. Ось що писала петербурзька газета «Новое Время» з цього приводу: «Оглядаючи звіт про Харківський процес, вражаєшся, як постійне обертання у середовищі ділків, розкрадачів і злодіїв знизило моральний рівень нашої адвокатури. Однією з цілей гласного суду передбачалося виховання суспільства на засадах справедливості, і навіть моральності; виходить же навпаки, що від судової практики люди, яких раніше знали як поважних, не соромляться проповідувати відкрито найцинічніші, обурливі теорії, і все це під приводом езуїтського правила: мета виправдовує засоби. Як ніби і насправді завдання юстиції полягає в тому, щоб найбільша кількість злодіїв та інших злочинців вислизали від покарання. Як ніби-то адвокат має пишатися, якщо красномовними софізмами, хитрощами йому вдалося виправдати явного шахрая» [11].

Процес тривав досить довго, розглядався навіть у касаційному департаменті Сенату. І яким же був вердикт? Незважаючи на ґрунтовну доказову базу, що свідчила про винуватість митників, і начальник митниці, який погано контролював своїх підлеглих, і працівники митниці, без свідомої участі яких ці злочини не могли б здійснитися, були виправдані – уся тяжкість обвинувачення була покладена присяжними лише на багатих купців. Таке рішення присяжних, навіть незважаючи на виверти адвокатів, було досить несподіваним, оскільки

серед них було 7 осіб із юридичною освітою і навіть один декан факультету Харківського університету (але не юридичного).

Слід зазначити, що під час розгляду цієї справи в касаційному порядку обер-прокурор касаційного департаменту Сенату, один із найвідоміших дореволюційних юристів А. Ф. Кононі виявився палким прихильником харківських присяжних. За його словами, ця справа є «блискучим виконанням» присяжними їх завдань. «Вони довели, – сказав він, – що подвиг праці, що їм належить, був виконаний ними свято» [10, с. 75].

«Таганрозька епопея, – писала вже згадана нами газета «Новое Время», – закінчилася цілком у тому ж дусі, як і всі судилища, де фігурують присяжні, яких іронічно називають «суддями громадської совісті». За цією громадською совістю виходить, що красти не можуть лише багаті купці, та й ті заслуговують за це поблажки, для дрібноти ж купецької та чиновної, а особливо для нижніх чинів, чесність не обов'язкова» [12].

Важливим обов'язком поліції в цей час був нагляд за питейними закладами. Згідно з Положенням про трактирні заклади від 4 липня 1861 р. на поліцію покладалася нагляд за дотриманням порядку в цих закладах, за сплатою акцизу, а також за якістю їжі та напоїв, що продавалися в трактирах¹.

У вересні 1862 р. Міністерством внутрішніх справ і Міністерством фінансів була видана спільна Інструкція поліціям про обов'язки за питним збором, яка визначала функції поліцейських органів за наглядом та продажем напоїв, дотриманням санітарних та медичних правил у питейних закладах, а також за продажем недозволених напоїв. За виявленими порушеннями поліція провадила дізнання².

Дореволюційний вчений І. О. Сікорський, порівнюючи два періоди: 1884–1889 і 1889–1893 рр. за кількістю вчинених у Росії злочинів і за розмірами вживання в ці періоди алкоголю, доходить висновку, що зі зростанням вживання вина і загальна кількість злочинів зросла у чоловіків на 10 %, а в жінок на

25 %. [13, с. 86]. Л. М. Толстой писав, що «вино губить тілесне здоров'я людей, губить добробут сімей і, що найжахливіше, губить душу людей і потомство, і, незважаючи на це, з кожним роком все більше поширюється вживання спиртних напоїв і похідне від нього пияцтво» [14, с. 443].

Проблема всепрогресуючого пияцтва в дореволюційній Росії не могла бути успішно вирішена, оскільки політика держави в цій сфері будувалася, виходячи з непеєднаних (навіть не протилежних) інтересів: охорона здоров'я, духовного розвитку населення, з одного боку, і поповнення бюджету за рахунок податків, що надходять від виробництва і продажу спиртного, при переважанні останнього. Ця обставина зумовила таке: а) уряд не виробив скільки-небудь стрункої концепції боротьби з пияцтвом; б) він не надавав підтримки громадським об'єднанням, що ставили своїм завданням боротьбу із цим злом, а до стихійно виникаючих тверезницьких рухів нерідко застосовував адміністративні заходи, навіть у тих випадках, коли антиалкогольні акції проходили у формах, що не порушують громадський порядок.

Така позиція влади відобразилася на діяльності поліції, виконавчого органу держави, якій відводилася провідна роль у боротьбі з пияцтвом. Найповніше і найдетальніше в законодавстві були закріплені права та обов'язки поліції, пов'язані із захистом фіскальних інтересів держави у сфері виробництва і реалізації спиртних напоїв, яскравим прикладом чого служать відповідні статті Статуту про питний збір. Ця діяльність водночас до певної міри сприяла профілактиці подальшого розвитку пияцтва, оскільки була спрямована на недопущення безконтрольного (а отже, небезпечнішого для здоров'я населення) виробництва і споживання спиртних напоїв. Функції поліції у сфері боротьби з пияцтвом, форми і методи її діяльності в цій сфері з моменту створення поліції і до кінця цього періоду залишалися незмінними і зводилися до виявлення п'яних, затримання й утримання в дільниці до витверезіння. Водночас із тим послідовне збільшення споживання алкоголю, зростання числа злочинів, самогубств, нещасних випадків у стані сп'яніння, здавалося б, вимагали, щоби боротьба з пияцтвом стала самостійним напрямком діяльності, або припускали розроблення профілактичних заходів, розвиток співпраці з іншими органами, установами, організаціями, створення спеціалізованих підрозділів і тому подібне, чого, проте, не було зроблено [15, с. 10–11].

¹ Положение о трактирных заведениях // Полное собрание законов Российской империи. Собр. 2. Т. XXXVI. Отд. 2. № 37198.

² Инструкция полициям по наблюдению за правильным производством торговли питьями в местностях, в коих введено Положение о казенной продаже питей // Права и обязанности полицейских урядников, стражников, приставов и прочих чинов городской и уездной полиции / Н. И. Арефа. СПб., 1891. С. 263.

Газета «Южный край» у випуску за 31 грудня 1881 р. повідомляла про поширеність кабаків у Харкові. Так, на вулиці Великій Панасівській знаходилося 10 кабаків, а всього дворів було 74, тобто на 7 дворів припадав один кабак. Звідси повсякденно лунав п'яний хоревий спів, шалені крики, лихослів'я, що продовжувалося до глибокої ночі і не давало спокою жителям міста. Особливо загострювалася ситуація у дні, коли працівники залізниці отримували зарплату [9].

Справжньою хворобою суспільства була проституція. У 1889 р., за даними обстеження, проведеного МВС, в імперії існувало 1216 будинків розпусти та побачень, де займалися продажем тіла 7840 повій. Було зареєстровано 9763 повії-одиначки. У Харківській губернії налічувалося 23 борделі і 203 повії (в тому числі у м. Харкові – 20 (і 181 повія), Сумах – 1 (6), Слов'янську – 1 (12), Білопіллі – 1(4). Вартість «послуг» коливалася від 50 коп. до 5 руб., але в основному «візит» коштував 1 руб. Якщо повію викликали додому, то це вартувало до 25 руб. у Петербурзі, до 15 у Харкові, до 8 у Катеринославській губернії. [16, с. 4, 20]. Для порівняння зазначимо, що середня зарплата жінок на підприємствах у Харківському фабричному окрузі в 1885 р. становила з урахуванням оплати їжі та житла 7,5 руб. за місяць. Що стосується цигарниць (ця професійна група відносно своєї чисельності давала найбільше повій), то їх заробіток на деяких гільзових та тютюнових фабриках падав до 2 або навіть 1 руб. за місяць [17, с. 95]. Якщо порівняти з тодішніми цінами, то пуд пшеничної муки коштував 1 руб. 62 коп., тобто 1 кг – 10 коп.¹

Ще з 1850-х років більшість публічних будинків у Харкові зосередилася на Нетеченській вулиці. Велика кількість «веселих» закладів подарувала їй неофіційну назву Мільйонна. За існуючими правилами утримання будинків терпимості, вхід у бордель повинен був висвітлювати кольоровий ліхтар, щоб шукачі плотських утіх йшли на яскраве світло, а не ломилися в будинки добropорядних городян. Та тільки жителів Нетеченської вулиці і тих провулків, що примикали до неї, це не особливо рятувало. Серед клієнтів борделів зустрічалася різна публіка, в тому числі й така, що любила побешкетувати. Втомившись від цього небезпечного безладу, місцеві жителі звернулися до генерал-губернатора з проханням перенести будинки розпусти, а разом з ними виселити і

всіх публічних дівок. Але міська влада боялася, що услід за Нетеченською підуть прохання і від жителів інших вулиць, де також функціонували будинки розпусти. Наприклад, від харків'ян, що жили на Малом'ясницькій вулиці або в Ліхтарному провулку (зараз Донецький провулок), або жителів Подолу, де місцем зосередження борделів став провулок із промовистою назвою Розгульний (сьогодні – провулок Шота Руставелі). Треба зазначити, що борделі в більшій або меншій кількості процвітали майже у всіх районах Харкова. Виняток становили лише найфешенебельніші вулиці міста, де жила харківська еліта. Нетеченська ж вулиця звільнилася від засилля розпусти лише в кінці XIX ст.²

Певну позитивну роботу щодо протидії злочинності проводили урядники, інститут яких було запроваджено у 1878 р. Міністерство внутрішніх справ визнавало діяльність урядників щодо попередження і припинення злочинів задовільною. Так, у 1879 р. за їх допомогою в Харківській губернії було затримано 38 злочинців (для порівняння: у Київській – 10, у Волинській – 86, у Подільській – 32, у Херсонській – 12, у Таврійській – 28, у Чернігівській – 28, у Катеринославській – 31, у Полтавській – 88) [2, с. 115–116].

Висновки

Отже, 1880-ті роки характеризувалися різким зростанням рівня злочинності, основними причинами якої стали зміни у соціально-економічному розвитку держави. Парадоксально, що саме звільнення селян від кріпосної залежності призвело до зростання кількості злочинів та числа злочинців. Одним із найрезонансніших судових процесів останньої чверті XIX ст. у державі був Харківський процес 1885 р., який показав недоліки Судової реформи 1864 р., діяльності адвокатів та суду присяжних. Протидія пияцтву та проституції в місті мала формальний та малоефективний характер, оскільки була пов'язана з певними економічними інтересами держави (боротьба з пияцтвом) та дозволом легального існування проституції. Функціонування публічних будинків регламентувалося державою, яка бачила своє завдання лише в боротьбі з поширенням венеричних хвороб та протидії бешкетництву в місцях розміщення будинків розпусти.

¹ Сборник статистико-экономических сведений по сельскому хозяйству России и иностранных государств. Год девятый. Петроград, 1916. С. 462.

² Красные фонари, желтые билеты: история публичных домов Харькова в 19 веке // VGORODE : сайт. 18.02.2020. URL: <https://kh.vgorode.ua/news/sobytyia/422745-krasnye-fonary-zheltye-bilyety-ystoryia-publychnykh-domov-kharkova-v-19-veke> (дата звернення: 10.02.2021).

Список бібліографічних посилань

1. Бандурка О. М., Греченко В. А., Ярмиш О. Н. Поліція в Україні: історико-правове дослідження (початок XVIII – 1917 р.). Харків : Золота миля, 2012. 616 с.
2. Холод Ю. А. Загальна поліція Російської імперії в Україні в 1862–1905 рр. : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2002. 209 с.
3. Тарновский Е. Н. Движение преступности в Европейской России за 1874–1894 гг. *Журнал Министерства юстиции*. 1899. № 3. С. 123–124.Б
4. Остроумов С. С. Преступность и ее причины в дореволюционной России. М. : МГУ, 1980. 204 с.
5. Мулукаев Р. С. Полиция в России (IX – нач. XX в.). Н. Новгород : Тип. УВД Нижегородской обл., 1993. 104 с.
6. Современное хозяйство города Харькова (1910–1913) : в 2 вып. / Харьков. гор. общественное управление. Харьков : Просвещение, 1914. Вып. 1. 302 с.
7. Кравченко В. В. Харьков/Харків: столица Пограничья. Вильнюс : Европейский гуманитарный ун-т, 2010. 357 с.
8. Устинов И. А. Путеводитель по г. Харькову. Описание г. Харькова с приложением подробного плана города с сетью водопроводов и планов театров: оперного и драматического. Харьков : Типо-литография Ив. Вл. Попова, 1881. 350 с.
9. Местная хроника. *Южный край*. 1881. 31 декабря.
10. Фукс С. Л. Суд и полиция : в 2 ч. М. : Унив. тип., 1889. Ч. 2. 232 с.
11. Харьковский процесс. *Новое Время*. 1885. 9 марта.
12. Итоги Харьковского процесса. *Новое Время*. 1885. 12 марта.
13. Сикорский И. О. О влиянии спиртных напитков на здоровье и нравственность населения России. Киев : Типо-лит. И. Н. Кушнеров и К., 1899. 96 с.
14. Пора опомниться! // Полное собрание сочинений / Л. Н. Толстой. М. : Худ. лит., 1936. Т. 26. С. 443.
15. Мельничук О. А. Борьба полиции с пьянством и алкоголизмом в дореволюционной России : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. М., 2003. 194 с.
16. Статистика Российской империи. Т. XIII. Проституция в Российской империи по обследованию 1 августа 1889 года / Центр. стат. ком. МВД ; под ред. А. Дубровского. СПб. : Тип. МВД, 1890. 39 с.
17. Ярмыш А. Н. Самая древняя профессия. *Позиция*. 1991. № 4. С. 94–101.

Надійшла до редколегії 15.02.2021

ГРЕЧЕНКО В. А., ГОНЧАРУК О. Н. ПРЕСТУПНОСТЬ В ХАРЬКОВЕ И ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ ЕЙ В 1880-Х ГОДАХ

В 1880-е годы отмечался значительный рост преступности в Российской империи в целом и на украинских землях, входивших тогда в ее состав, в частности. На это повлиял комплекс причин политического, социального, организационного, экономического и психологического характера, в частности разложение крестьянской общины, пролетаризация крестьян и приток их в города, что выбивало крестьян из привычной колеи, они пополняли ряды нищих и безработных, и это катализировало преступность. Рассмотрены статистика преступности, борьба с проституцией и пьянством, материалы резонансного Харьковского процесса 1885 г. о злоупотреблениях на таможне.

Ключевые слова: Харьков, 1880-е годы, преступность, противодействие преступности, полиция.

GRECHENKO V. A., GONCHARUK O. N. CRIME IN KHARKIV AND ITS COUNTERACTION IN 1880

There was a significant crime growth in the Russian Empire In 1880s in general and in particular on Ukrainian territory that was part of the Empire at that time. It was influenced by a set of reasons of political, social, organizational, economic and psychological nature, including the disintegration of the peasant community, the proletarianization of the peasants and their influx into the cities. The authors of this topic have considered two aspects of the problem: the history of crime prevention in the late XIX century, whose experience always remains relevant, and the history of Kharkiv of the same period, which is also interesting from a scientific point of view. The topic is insufficiently researched; the authors did not find publications where it would be specially researched. The researchers set out to reveal the main aspects of crime in Kharkiv in 1880s and some measures to combat it. This purpose is specified in the following tasks: to identify the main general factors in the

crime growth in the country during this period; to consider some aspects of crime in Kharkiv that have not been studied so far: a) abuse at customs; b) the fight against alcoholism; c) combating prostitution. The authors for the first time in the historical and legal literature have studied the main aspects of crime in Kharkiv in 1880s, have highlighted the prehistory and the course of the resonant Kharkiv trial of 1885 on abuses at customs. The main directions of the fight against alcoholism have been revealed. The state of counteraction to prostitution in the city has been studied. The issue of the main reasons for the rapid growth of crime during that period has been supplemented. The authors have used the historical principle of research while writing of the article; processes, events and facts were studied in chronological order taking into account the socio-political situation of that time. The principle of objectivity, which the authors tried to adhere to, meant relying on the facts in their true meaning. Each historical and social phenomenon has been considered in its diversity and contradiction, in the aggregate of both positive and negative manifestations. The Kharkiv trial of 1885 demonstrated the shortcomings of the Judicial Reform of 1864, the activities of lawyers and the jury. Counteracting alcoholism and prostitution in the city was formal and ineffective. The operation of whorehouses was regulated by the state, which understood its task only in combating the spread of sexually transmitted diseases and combating mischief in the locations of whorehouses. The materials of the article can be used while teaching the disciplines "History of State and Law of Ukraine", "History and Culture of Ukraine", special course "History of Law Enforcement Agencies of Ukraine", for writing monographs on the history of law enforcement agencies, the history of Kharkiv.

Key words: *Kharkiv, 1880s, crime, counteraction to crime, police.*